
**Agumagu ọnu Igbo: Ụzọ Ịkụnye Ezi Agwa Na Ịzulite Ụmụaka
N'okpuru Ọchịchị Anaọcha Na Steeti Anambara**

Achebe, A. N. C.

Ngalaba Linguistics/Igbo Mahadum Chukwuemeka Ọdumegwu
Ojukwu Igbariam
08035494864

&

Obi-okoye, Ọgọchukwu Maryrose

Ngalaba Asụsụ Igbo Federal Koleji Ke Edukeshon (Tekinikal)
Umunze
08135815396

Umịedemede

Agumagu ọnu Igbo dika anyị maara bụ ọrụ nka ndị ahụ a na-aguputa n'ọnu nke e deghi ede n'akwukwo, nke na-esi n'aka nna erute nwa ya aka. O bụ agumagu ndi ahụ juputara na nkuzi na amamihe, nke nna na-ahafe n'aka umu ya site n'okwu ọnu. N'ụwa taa, a na-ahuta n'ala adighi mma nke mere na ogbaghara juputara n'ebe niile n'obodo anyi taa nakwa n'ụwa niile. Ụzọ ndi ntoroobia sizi etinye aka n'agwa ojoo di iche iche biaziri buru ihe gbagwojuru anya. O bu nsogbu ndi a na ndi ozoo kpalitere nwanchocha n'ime nchocha n'isiokwu a iji belata nsogbu ndi a. Ebumnobi nchoch a bu ichoputa nakwa igosiputa uzoo e nwere ike isi n'agumagu ọnu Igbo kụnye ezi agwa n'ozuzu na ntolite umuaka n'Anaocha di na steeti Anambra. E lebara anya n'otutu akwukwo iji mata echiche mmadu ufodu n'isiokwu a. Atutu e nyochara maka nchocha a bu atutu maka akparamagwa nke John B. Watson (1878-1958). O kowara na akparamagwa obula mmadu nwere bu nke a mutara site na mmekorita na mkpakorita n'okirikiri ebe onye ahụ no, ebe

onatarachi maobu eburu puta uwa enwechaghi oke ihe nketa n'ebe akparamagwa nwata di dika o di na mmekorita. Ndi e jiri mee nchocha a di mmadu iri ise, ndi gunyere umunwoke na umu nwaanyi ndi no n'agbata afu iri isii ruo afu iri itoolu. E setere ndi a site n'obodo niile mejuputara Anaocha. Ha bu: Akwaeze, Obeledu Neni, Aguluzigbo, Ichida, Adazi ani, Adazi enu, Adazi nnukwu, Agulu na Agukwu nri. Nchocha a bu nke gbasoro usoro sovee nke ngwaru e ji nweta data ya bu ajuju onu a gbara ndi e ji mee nchocha na akarangwa foonu. A kpachapuru anya tuchaa ihe a chikobara. A choputara na agumagu onu n'oge ochie ruru ndi nna nna anyi ha nnukwu oru n'itoro umuaka ezi ntala na ukpuru ha sooro were baara onwe ha, ndi muru ha na obodo ha uru. Nke a mere n'ih na agumagu onu Igbo niile bara uba na nkuzi na amamihe nyere udi akparamagwa obula nwata nwere ike ikpa. E mejuputara nke a n'ih na e hiwere ha site n'omenaala na odinaala ndi Igbo. Nwanchocha mechiri site n'itunye aru; ka ndi nne na nna tinyere ndi niile no n'okwa izulite umuaka laghachikwa azu n'agumagu onu igbo n'ih na o zuru oke n'ih niile a choru iji zulite umuaka iji nwe udo na oganiihu n'obodo.

Okwu Mmalite

Agumagu onu putara oru nka ndi a guputara n'onu, nke nwere nnukwu onodu na ndu ndi nwe ya, ma burukwa ihe nketa sitere n'echiche na n'ogugu isi ndi na-asu asusu e jiri guputa ya. N'onodu aka Ikwubuzo (1993) Jiri kwuo:

Agumagu onu putara oru a ruru nwere ihe nrite nke sitere n'okike choro ichemi echiche ime burukwa nke e ji onu aguputa site n'aka ndi nwe asusu ahu nwere nka n'ih gbasara agumagu. Oru ndi a bu nke e ji ogugu isi echeputa ma chekwa n'uburu ndi agughi akwukwo nke ha na-agu, kwuo, ma o bu buo n'ogbakodi iche iche.

Agumagu ndi a gunyere udi akuko di iche iche abu, ukwe, nkominiko, ofufe, ejije, ilu, akuko ifo na gwam gwam gwam. Ezi agwa n'aka nke ozo putara mkpokota udi agwa a nabatara n'obodo maka ito ezi ukpuru; ihe mmadu chere di mma nakwa ihe mmadu chororo na ndu, karicha gbasara udi ndu onye na- ebi (personal conduct). O bu ya mere Hornby (2005) jiri kowaa ya dika nkwenye n'ihe di mma na ihe di njo tinyere ihe di mkpa na ndu. Ogunbameru na Rotimi (2006) choputara na "agwa"bu ihe di n'ime mmadu nke enweghi ike ihu anya ma o na-ekpebi udi echiche na agwa mmadu na-akpa. O bueziokwu na anyi enweghi ike ihu agwa anya, ma a nahu ma na-achoputa ya site na ndu nwata na-ebi. Dika ndi ndu n'odinaihu, a na-enye umuaka ntoala ozuzu mmuo na omenaala iji nyere ha aka iweghara oru ndi okenye mgbe oge ruru ka ha nwe ike nogidesie ike ma jigide oganihu di n'obodo a hanyere ha n'aka. O bu nke a bu mbo oru nchocha a na-agba igosiputa mkpa o di ndi nne na nna iji agumagu onu na-akunye ezi mkpuru n'ozuzu ha na-azu umu ha.

Ikunye ezi agwa na ndu umuaka nakwa ndi na-eto eto di ire tupu obibia uloakwukwo, O buuru agumagu onu ka ndi ochie ji wee ruo oru di otu a. Ka ha ji agumagu onu ebi ndu, o ghoghi ha ahia kama uru di na ya enweghi atu.

O bu agumagu ndi a guputara n'onu ka ndi nne na nna n'oge ochie jiri na- egosiputa ihe ha maara, nkwenye ha, udi akparamagwa ha chororo, Omenaala na odinaala ha ma hafee ha n'aka umu ha site n'okwu onu ma buru n'olu asusu ha (olu ndi), site n'itinye uchu, nsonye nakwa na nledo anya n'ihe niile na-aga n'obodo nke gunyere okpukpere, mmekorita mmadu na ibe ya, Omenaala na usoro ochichi (Fafunwa, 1991)

Dika nwata na-etolite, ezinaulo na-agba mbo igbazi na idozi agwa ojojo obula a hutara na ndu nwata. Okenye obula no n'ezinaulo

choputara agwa ojoyo obula na ndu nwata na-enye aka gbaziere ya site n'iwabata akukoifo, abu ifo, ilu, tinyere gwam gwam gwam dika ngwa oru maka nkuzi. Ndi nna na nne karichaa ndi nne n'ezinaulo odinaala ka a na-ahukari ji akukoifo, abu ifo na gwam gwam gwam atu ukpuru oma. Ebe ndi nna na-ewebatakaru ilu na ukabuilu n'ozuzu na mgbazi ha na-enye umuaka.

Oge nwata kpara agwa adabaghi n'udi akparamagwa a turu anyan'aka ya, okenye no nso na-aturu ya ilu, dabara n'akparamagwa ya maobu ukabuilu iji gwa ya putawa na uzọ adighi n'udi ndu ahụ. E wezugakwa nke a, a na-ahuta umuaka otutu oge ka ha gbakoro n'oge abali maka agumagu onu: akukoifo, ilu, gwam gwam gwam, akukodike na ndi ozo karicha n'oge onwa na—eti n'igwe. Ndi okenye na-eji ohere a akoro ha akuko ifo na-enye aka agbazi echiche na akparamagwa ha. Akuko ndi a nankowa ha na-agbado ukwu ka ndi siri huta uwa na usoro obibi ndu ha, nke na-enyere umuaka ha aka iche echiche ma ghota udi akparamagwa ha ga-akpa n'oge obula na n'onodu obula. Nke a ka Fiakpa, (2004) kowara na o ga-enye ala di mma maka umuaka ighota ihe ndi a choro n'aka ha nakwa ndjachoghi n'obodo maka udo na idinaotu.

Iji agumagu onu agbazi ndu na akparamagwa nwata na-ebido ubochia muru nwata. N'odinaala Igbo, ndi nne na-amalite ozuzu nwata site n'iji abu nnwa di iche iche azulite nnwa site n'ubochi a muru nnwa. Site n'oge a, nwata ebido biwe ndu abu ahụ na-eziputa dika abu nnwa na-ekwu: "O nuru akwa nnwa bia ngwa ngwa na o bughu ofu onye nwe nnwa." Site na nke a, nwata ga-aghota na o bughu sososo nne na nna ya nwe ya, na o bughikwa so ha ka o ga na-ekeme ma o bu na-ejere ozi kama na o bu nnwa oha obobo. N'ih i nke a, na o ga-abakwara oha obodo uru n'uzo obula o nwere ike site n'ibu ezi nwata na inwe ezi agwa. Tinyekwara otutu abu nnwa ndi ozo ruo na nwata etoo.

E ji agumagu onu ahafe agwa di mkpa maka ndu, omenaala na odinnala obodo n'ogugu isi na akparamagwa umuaka. Otutu umuaka na-anu akukoifo site n'onunnukwu nne na nna ha maobu nne na nna ha dika ha na-eto. Agumagu onu a bu nnukwu ngwaoru n'igbazionye ha ga-abu n'odinihu site n'oge a na-apikwa agwa ha na nwata. O na-aru oru inye umuaka ozuzu ka ha buru ndi kwesiri ntukwasị obina mmekorita mmadu na ibe ya.

N'otu aka ahụ, agumagu onu aruola nnukwu oru na nchekwa omenaala anyi, n'ime nke a ndi mmadu anaghi atunye utu ozo puru iche ma o bu cgba mbọ siri ike iji chekwa maobu hafee omenaala n'aka ogbo ozo: kama site n'ibi ndu nke ubochika ha na-eme ya na-amaghi. Ihe obula ha mere, maobu na-eme putara ibi ndu nke omenaala na odinaala tinyekwara ihafe ha n'aka ogbo na-eto eto. N'ihia ya, ndi nne na nna, ndi nne ukwu na nna ukwu tinyere ndi okenye bu enyo/ugegbe maobu ihe nlele anya nke umuaka na-enomi maka ndu di mma. Nke a dabara n'ihe Oladele (1991) kwuru, oge o sirina agwa nwata na-abukari ngosiputa ozuzu e nyere ya n'ulo nakwa nomo nke ndi nne na nna tinyere ndi nkuzi ya. N'ihia ya, ndi okenye kwesiri iguzosi ike nyere oru diiri ha nakwa imeputa ihe ha na-akuzi n'omume. Nke a n'otu aka ahụ kwadokwara echiche Onwuka (1991) dika o mere ka a mata na otu uzọ kacha mma iji kuzie ihe obula bu igosi omumaatu toro ato maka ihe ahụ maka na umuaka taa na-adi gara gara n'ichoputa okenye na-ekwu ozo ma na-eme ozo. Ndumodu a bu maka ndi nne na nna nakwa ndi nkuzi, na mgbazi ha na-enye umuaka na ndi na-eto eto; n'ulo nakwa n'uloakwukwo.

Nsogbu Nchocha

Dika a na-ahuta n'otutu ezinaulo ndi Igbo taa, a na-enwe mmekorita nke omenaala ndi agburu ozo bu nke metatarala mmekorita n'etiti nne, nna na nnwa ha. Otutu ndi nne na nna anaghi enwe ohere ha na

umụ ha inwe mkparịta ụka, ebe ha na-achụ ihe a ji enyere ndụ aka. Ebe ụfọdụ na-aga orụ n'isi ụtutu, ma laghachite n'ime abalị ka umụ ha nabachagoro ụra. Nke a abughị ihe dị mma maka inye nwata ezi ożuzu na mgbazi dika o si metụ mgbazi agwa n'usoro odinaala.

Otutu umuaka na ndi ntoroobia anaghi asu maobu ghota asusu a munyere ha na ya (Igbo). Ha chefuru n'asusu onye bu agwa oma n'akuku nke ya. Ebe o bu na asusu bu uzo e si ahanye omenaala na odinaala agburu obula n'aka ndi na-eto eto, o putara na dika ha amaghi asu asusu ha, ha napukwara onwe ha ohere ighota omenaala na odinaala ha. Nke a bu n'ihina na omenaala, odinaala na asusu na-agakorita ma na-arukoritakwa oru onu. A choputara n'otutu ndi nkuzi na-eji oyibo akuzi akukoifo n'uloakwukwo di n'ala Igbo. Nke a bu ihe jogburu onwe ya n'ihina agaghi enwe ike kowacha omenaala na odinaala Igbo nke oma oge e ji asusu biara abia. N'ikwado nke a, Ibli (2008) choputara na ndi agbaohuru a notere agumagu aka n'obibi ndu nke ubochi ha. Otutu umuaka na ndi ntoroobia nke Najirja anaghi kwa enwe mmasi na nkwenye odinaala, odibendi nakwa akuko gbasara obobo ha bu nke e ji okwu onu ahanye n'aka ogbo obula n'agburu ha.

N'ubochi taa, o bu ihe siri ike ihu ndi gbara oko akuko gburugburu, di nkwadobe ige akuko maka obodo na ihe mere mmadu na ndu. Umụ obere akuko gbasara umu anumanu nke nwere otutu ihe nkuzi, akuko ifo, ilu, gwam gwam gwam na otutu agumagu onu ndi ozọ bu nke e ji olu ya eweputacha echiche di na ya. Ozọ buru ụfọdụ emume odinaala obodo, nke na-enye aka eweputa ma na-akwalite agumagu onu nke a na-egosiputa n'udi ejije na-anyuzi ka oku. E nwee ndi ka na-eme emume ndi a, o naghị abuzi ka e si emebu ya kama a na-emezi ya n'usoro ogbara ohuru ebe a ga-akpo koba ndi oyi bucha ndi agburu ozọ nke mere na anaghi kwa enwe mmekorita na mbjikota onu ndi agbataobi. Umuaka anaghi kwa enwe mmekorita otu o kwesiri, enweghizi ohere maka egwu onwa,

egweregwu nakwa ikọ akukọ bu nke umuaka na ndi na-eto eto si amuta agwa di mma. Nsogbu ndi a niile buru na umuaka na ndi ntorobia na-aga n'ihu na atufu ezi akparamagwa di n'omenaala na odinaala Igbo.

O gbagwojughị anya ihe butere e kwuo ma a nughị n'etiti umuaka Igbo taa, oke ikwafu obara, ogbaghara juputara obodo di iche iche, erubeghi isi nye iwu na-achị obodo, mmebisi ihe, enweghi ezi mmekorita n'etiti ndi ntorobia, izu ohi na otutu akparamagwa na-ebute esemokwu n'etiti ndi na-eto eto. Ajuju were buru, keduzie uzọ mgbapu? Kedu ka a ga-esi akwo onye ukwu wara? O bu ya bu mbọ oru nchocha a na-agba, otu uzọ iji gboo nsogbu niile ndi a bu ilaghachikwa azu n'ubochi oma ezi agwa ndi nna nna anyi ha, bu nke di ezigbo mkpa maka ntoala ozuzu anyi na-enye umu anyi. Dika e kwuru na mbu, ezi akparamagwa ndi a juputara n'agumagu onu anyi (ilu, akukoifo, abu ifo, gwam gwam akuko dika dgz). Ebe o bu na ndi nna nna anyi ha jiiri ya zuo umu ha, o baara ha uru. O dikwa mkpa na anyi ga-eji ya zulite umu anyi ma n'uloma n'ulo akwukwo iji wee kunye mkpuru ezi agwa na ndu odinaala a choro n'ime ha. Nakwa iji hu na omenaala na odinaala Igbo anyi natara n'aka ndi nna nna anyi ha anwunahughi anyi, ndi nne na nna nakwa ndi nkuzi kwesiri iru oru diiri ha.

Ebumnobi Nchocha

Otutu ebumnobi dubara nwanchocha n'ime nchocha n'isiokwu a:

- ❖ Ime ka ndi oge ugbu a mara ihe bu agumagu onu
- ❖ Igosiputa uru na oru di iche iche agumagu onu na-aru n'etiti ndi Igbo
- ❖ Ikwuwa nakwa igosiputa agumagu onu Igbo dika uzọ e nwere ike isi kunye ezi agwa n'ozuzu a na-azu umuaka n'ala ndi Igbo.

- ❖ Ikpochigha echiche ndi ugbo a azu n'ebe mkpa o gbooro ndi mgbe gboo di iji mee ka ha laghachikwa azu n'iji ya kporo ihe.

Ajuju Nchocha

Otuju ajuju nyere aka wee gbazie usoro nchocha a, ha gunyere:

- ❖ Olee ihe bu agumagu onu?
- ❖ Kedu uru di iche iche agumagu onu na-aru na ndu ndi Igbo
- ❖ Kedu uzọ e nwere ike isi nye umuaka na ndi na-eto eto ozuzu site n'agumagu onu
- ❖ Olee mkpa di iche iche agumagu onu gbooro ndi gboo mere o ji di mkpa ilaghachikwa azu n'ebe o di taa.

Uru Nchocha

Nchocha obula a na-eme kwesiri inwe ndi ga-erite uru na ya. A turu anya na nchocha a ga-abara umuafọ Igbo niile uru, okachasi ndi okpuru ochichi Anaocha ndi a gbadoro ukwu n'okpuru ochichi ha eme nchocha a. O ga-enyere ha aka inwe umuaka bu a kwaa, a kwuru n'ikpa ezi agwa.

Ndi nne na nna tinyere onye obula hutara onwe ya n'okwa izulite nwata ga-eritekwa uru na nchocha a. O ga-enyere ha aka imata ikike aguamgu onu Igbo nwere n'ikunye ezi mkpuru na ndu umuaka, karicha iji ya mee ntala ozuzu ha.

Ozo, o ga-abakwara umuaka Igbo na ndi ka na-eto eto uru n'ihi na agumagu onu Igbo ndi a ga-enyere ha aka inwete ezi ozuzu ga-ebute udo na otuto dika ha ga-ahuta n'agumagu onu ndi ahụ.

Okere Nchocha

Nchocha a lebara anya kpomkwem n'ikike agumagu onu Igbo nwere dika uzọ ikunye ezi agwa na izulite umuaka n'okpuru ochichi Anaocha nke steeti Anambara. Nke obodo mejuputara ya gunyere:

Akwaeze, Obeledu Neni, Aguluzigbo, Ichida, Adazi ani, Adazi enu, Adazi nnukwu, Agulu na Agukwu nri.

Nnyocha Agumagu

N'ebe aka nwanchocha mere otutu nnyocha gbasara ihe ufodu ndi okammuta na ndi ode di iche deerela maka isiokwu a.

Atutu Nnyocha Agumagu

Atutu e nyochara maka nchocha a bu atutu maka akparamagwa nke John B. Watson (1878-1958).

O kwara na akparamagwa obula mmadu nwere bu nke a mutara site na mmekorita na mkpakorita n'okirikiri ebe onye ahụ nọ, ebe onatarachi maobu eburu putu uwa enwechaghi oke ihe nketa n'ebe akparamagwa nwata di dika o di na mmekorita. Nke a dabara na ntunye utu Oladele (1991), oge o kwuru na akparamagwa nwata na-abukari ngosiputa nke ozuzu e nyere ya n'ulo tinyere n'omi nke o nomiri ndi nne na nna na ndi nkuzi. N'ihina nke a ka ndi okenye kwesiri iji na-akpa agwa di mma. Echiche Onwuka (1991) n'otu aka ahụ dabakwara, oge o kwuru na otu uzọ kacha mma iji kuzie ihe obula bu inye omumatu gbara okpurukpu site n'ito ezi ukpuru

Ntuleghari Agumagu

Ndi Igbo site n'agumagu onu na-egosiputa otutu usoro obibi ndu. Agumagu n'ebe o di ukwu na-enye aka n'igbaziri na ikuziri umuaka uzọ di mma ha ga-eso wee buru mmadu na ndu, ma o bu agumagu onu ka were aru oru di otu a, n'ihina o bu na ya ka a ga-ahụ onye na -agu ya anya ma sonyere ya; site n'ogo olu ya, mmeghari ahụ ya, ise ihu ya na otutu akparamagwa di iche iche onye di otu a na-ewebata iji jigide echiche ndi na-ege ya nti. N'ihina oru enweghi atu agumagu na-aruna ndu ndi obodo nwe ya mere Obiechina (1999). ji were na-ekwu.

Inwe aguamgu bu otu n'ime njirimara putara ihe na ndu mmadu. O nweghi ndi o bu n'eluwa ebe obula soro ha noro nke na-agba mbo imuba nakwa ibi ndu mmekorita nye ndi no na gburugburu ebe ha hutara onwe ha, na-anaghi etinye uche iguzogide usoro si na-egosiputa ihe ndi ha chororo na ihe ndi di mmadu n'ime mmuo site n'okwu onu na uda.

Nke a na-egosi na mmadu choputara mkpa o di icho uzoro inwe mmekorita n'etiti onwe ha, igosiputa ihe di ha n'ime mmuo bu nke ha na-esite n'agumagu onu aguputa. Site n'uzoro di otu a ka ha si enye mgbazi, too maobu kato akparamagwa di iche iche ha hutara nandu mmadu, kunye mkpuru oma na ndu ndi na-eto eto. Agumagu ndi a bukwazi ihe di okpu. o diwara mgbe agburunwe ya bido. O bu nke aka Nwahunanya n'ime Ogbalu (2009) na-akowa oge o siri:

Agumagu onu bu nke a na-ehiwe ma na ahanye n'aka ogbo ozoro site n'okwu onu bu nke ha nwewara isi n'ime obodo ebe mmadu bijuputara. Yana nsogbu na adaputara ha site n'ihe ndi ha na ya gbara bu ndi na-enye aka agbazi ihe mmadu kwesiri ime n'okirikiri ya.

Site na nke a, anyi hutara na agumagu onu diwara oge mmadu malitere bu nke o hiwere iji nye aka gboo ufodu mkpa na-adaputa na gburugburu ya. N'agumagu onu ndi a, a na-agba mbo imetuta aka n'usoro obibi ndu ndi nwe ya, nsirihuuwa ha, omenaala ha, ihe ha nabatara na ihe ndi ha kporo asi n'usoro obibi ndu ha. N'ikwado nke a ka Emenyeonu n'ime Ogbalu (2009) ji na-ekwu si:

Agumagu adilariji Afirika tupu obibia ndi ocha na mpaghara Afirika. Agumagu a bu naani n'onu, nke a maara dika agumagu onu. Ihe ndi mejuputara ya bu n'odinala ka e si nwete ha, site n'okwu onu maobu mmejuputa odibendi. Agumagu onu kpomkwem nwere ebumaobi igbaziri ndi na-toeto n'ihe ndi di mma, ndi di njo na ihe niile na-agbazi

echiche na omume. Ihe ndị mejupụtara ha anaghị abụcha mmadụ ma ihe mmụta ha bụ nke mmadụ.

Site na nke a, anyị na-ahụta na ọtụtụ ihe na-abata n'agumagu ọnu ndị Igbo dika ala mmuọ, umu anumanu na ihe ndi ozo na-enweghi ndu dika okwute, osisi na mmiri ma ihe niile ndi a bu naani iji gbaziere mmadu uzo. Mgbazi uzo gbadokarichara ukwu n'ebe ndi na-eto eto no n'ihina o bu oge a ka eji akunye mkpuru na ndu mmadu o bughu oge o toro na ihe. Ozo buru niile na-emejuputa agumagu onu na-abu dika omenaala na odinaala ndi siri di iji gbaziere umuaka obodo udi ndu a nabatara n'obodo ahu. Egudu n'ime Ogbalu (2009) gakwara n'ihu na-akowa ihe mmuta di n'agumagu onu oge o siri:

Ndi mmadu na-amuta site n'agumagu onu eziokwu di na mmekorita mmadu na obodo ya maobu uwa o no n'ime ya dika nwata na nne na nna ya, mmadu, ndi enyi na ndi iro ya. Oge omumu ihe a na-adi ire n'ihina a na-eme ya na gburugburu ebe ozuzuike na ikpa obi oma na-enweghi ihe mmanye na ibe akwa e ji ama uloakwukwo na umuakwukwo.

Oge obula ndi mmadu gbakotara onu n'agumagu onu, o bu maka inwe mmekorita n'ogo di iche iche. Nke a nwere ike ibu n'ogo ezinaulo ebe e nwere nne, nna na umu ha nwekwaa ike buru nke otutu umuaka si n'akuku di iche iche gbakotara onu. Ihe di mkpa bu na onodu di otu a na-enyere umuaka aka n'inwe ezi mmekorita n'ebe mmadu ibe ha no. Ha na-enwekwa anuri isonye n'udi ogbako a, anaghị enwe ihe mmanye obula maka na o na-abu naani maka igwuri egwu, e sitezie n'uzo di otu a kuziere ha ihe mmuta di n'agumagu ahu. Ogbalu (2009) na-aga n'ihu na-akwado, echiche a oge o siri.

N'ihina a na-enye umuaka ihe di n'agumagu oge ha asabeghi anya na ndu na kwa n'ebe ha na-ezu ike di ka ihe nnonri oge na ikpa obi oma, umuaka na-eji akuko ndi a eto. N'ihini nke a, akuko ndi a aburu akuku ahu ha. Ha ewere ya

too, akukọ ndị a adị n'ime ha. N'odiniihuna ndụ okenye ha, ka umuaka ndị a puru na nnukwu obodo mepere emepe, ihe mmuata ha nwetere n'akukọifo ndị a ga-aga n'ihu na-aputa na ndụ ha na-ebi. Ha ga-akokwa akukọ ndị a na nnukwu obodo ndị a mepere emepe ebe ha bi. Agumagu onu nke bu mgborogwu ebe ha siri nwete ntoala ozuzu na ndu ga-aga n'ihu na-agbazi omume ha. Agumagu onu bu "Mgborogwu" ha n'ihina o bu na ya ka ha siri kwusie ike n'ala nke obodo ha.

Nwata di otu a mgborogwu ya siri ike ga na-eme nke oma n'ebe obula o nwetere onwe ya. O gaghị na-akpa aghara maobu na-ebi ndu ojoo di iche iche. O ga na-enwe egwu n'ime onwe ya igbanahu ihe obula ga-ete ya unyi n'ihu, metoo aha ya maobu tinye aka n'ihe ala na-aso nsọ dika ezi nwafọ ala Igbo. Ogbalu (2009) gakwara n'ihu na-ekwu:

Tupu ndi ocha abia, a na-enye umuaka mmutan'ala Igbo. A na-akuziri ha oru diiri ha dika irubere nne na nna na ndi okenye isi site n'agumagu onu. Agumagu onu a di n'udi ndi a-akukọifo, akukodike, ilu, akpalaokwu, gwam gwam gwam, okwu ntabire, egwuregwu na udi ekwumekwu onu ndi ozọ.

Site na nkowa Ogbalu, ndi Igbo nwere otutu agumagu onu na-enyere ha aka n'usoro obibi ndu na igbazi ndu. N'onodu di otu a, otutu agumagu onu ndi a na-enye aka n'onodudi iche iche ihe mgbazi ndi a nwere ike iputa iji nye aka kunye ezi mkpuru a chorọ n'oge ahụ.

Nyocha Edemede Nchoputa

Otutu mmadu emeela nchocha n'uruna oru agumagu onu na-aru n'ebe obibi ndu mmadu dikaricha n'ozuzu umuaka. Finnegan n'ime Ogbalu (2009) mere nchocha n'uru ihe ngosiputa na-adị n'agumagu nke Afirika bara. Nchoputa ya gosiri naihe ngosiputa nye agumagu

onu na aru oru enweghi atu n'ime ka e nwetecha nkamma di n'akuko a na-ako.

Nchoputa ya gunyere:

1. Agumagu onu site na nkowa ya dabeere n'onye na-egosiputa ya, bu onye na-akwado ya n'okwu onu na n'onodu puru iche.
2. N'agumagu ederede, e nwere nnukwu ihe di iche n'etiti ihe ahụ e deputara na nghota ya n'odinihu. Mana n'agumagu onu, ihe di n'etiti nghota ya na mmeputa ya bu nnoo otu.
3. Mmeputa agumagu onu na-atunye utu di mkpa n'ihe nkuzi agumagu onu ahụ a na-egosiputa n'oge ahụ nwere inye.
4. Ihe mmeputa di n'agumagu onu gunyekwuru ihe mwute nke obi n'oge akwamozu;omalicha olu onye na-aguputa egwu, akwa ya, mmeghari ihu ya, mmeghari ahụ, ngwa egwu e doziri, ihe ngosiputa n'iji nchetu na udanusoro tinyere mmetuta ndi nlereanya. Ihe ndi a niile abughi ihe mgbakwunye n'agumagu onu kama akuko ahụ ya iji mee ka o gosiputachaa oru a turu anya n'aka ya.
5. Ndi na-achiko agumagu onu otutu oge na-eleghara akuko ebe di mkpa anya n'ichikota na itapi omumaatu agumagu onu. Ha na-etinye uchu n'okwu onu wee leghara ebe di mkpa anya bu ngosiputa di n'ime ya. O wee kwuo na udi akparamagwa di otua bu nnukwu ihe nduhie.

N'ezie, ihe ngosiputa a na-eme n'agumagu onu bu ngwaoru di ndu ma dikwa ire, n'inye ihe a chorọ ka agumagu onu nye. Iji ma atu n'akukoifo, o buru na oko akuko ewebata mmeghari ahụ, iwelite olu na mweda tinyere ise ihu n'oge o na-ako akukoifo, o ga-enyere umuaka aka isonye wanye kari ka ha ga-eme oge mmeghari ahụ ndi a adighi. O na-enye aka ime ka akuko ndi a di ndu ma mita mkpuru. Chukwukere (1986) na nchoputa nke ya o mere iji choputa oru digasi iche iche akukoifo na-aruru ndi obodo nwe ya kwuru:

E nwere otutu agumagu onu Igbo dika ilu, akpaalaokwu, agwugwa mana ndi Igbo dowere akukoifo n'uzo puru iche maka iji ya zuo umuaka. Akukoifo ndi mmadu na ako abughi naani iji nori oge na ikpa obi oma, mana o bukwazi uzo iji gbazie mmekorita mmadu na ibe ya. Obodo ji ya atughari uche oge e nwere nghotahie na ogbaghara, o bu ebe nlere anya nke obodo. Ya bu enyo e ji enyocha mmuo na echiche ndi mmadu n'ime obodo.

Nwoga (1977) n'ihe omumu o mere maka oru akukoifo, bukwa nke gara n'ihu na-akwado na akukoifo bara uru n'hiwe ezi mmekorita, bu nke na-aputa ihe site n'aka onye na-ako akukoifo ahụ. O bu site na nchoputa ya ka o kwuru si;

Akukoifo nwere ikike icheputa uzo oheru e nwere ike isi mee ihe o di mma. Oko akuko nwere ike iwelite ajuju gbasara udimmekorita di na mbu. Mana otutu oge, akukoifo na-ehiwe mmekorita a nabatara ma kuziere umuaka udi akparamagwa a nabatara.

Otutu mmadu hutara akukoifo na agumagu onu ndi ozo dika ihe na-enye nkuzi n'ebe odi ukwu ma o kachasi isite na nwata gbaziwere mmadu iji hu na o toputara buru ezigbo mmadu n'obodo. Mmekorita mmadu na ibe ya di n'akukoifo, obi anuri di ya, inori oge di ya mana nke kachasi ha niile bu nkuzi ihe o na-enye. Ndi Igbo n'amamihe ha anaghi echefu ikwu ihe mputa na ngwucha akukoifo obula. Ma obu gwa ndi na-ege nti (umuaka) ka ha kwuo ihe ha mutara site n'akuko ahu. Nke a bu iji gosi na oru mbu na mbu akukoifo na-aru bu igbazi ndu site n'ihe mputa di na ya.

Nwaozuzu (2006) na nke ya gara n'ihu n'ichoputa echiche o ga-eji kwado onwe ya. O mere nchocha "n'Onodu Nwata na Udi Akpara magwa ya n' Akukoifo Igbo" wee gosi na:

Nwata a zulitere na gburugburu ebe ihunanya na nchekwa di ga-aka weputa akparamagwa di mma nye obodo ya karja

onye nke a zulitere n’okirikiri ebe e nwere mmegbu na inara onye aka ya di ocha ihe ruuru ya. Onye nke mbu ga-abu ihe obodo ji eme onu ebe nke ozo ga-abu nsogbu nye ndi obodo. Ndi Igbo matara mkpa o di bu izulite umuaka. Iji hu na e mere nke a, akukoifo ndi ahụ nwere ezi ihe mmuta ka a na-akoro ha n’akuku ebe mkpotu adighi ka o nweike denye n’ime ha. A na-akokwara ha akuko ndi ozo di ka akuko dike; ndi luru ogo maka ihunanya ha nwere n’ebe obodo ha di. A na-akokwara ha akuko metutara igba mbu na irusi oru ike iji gwa ha mkpa o di bu igba mbu ghara ida ngana. Ha na-ejikwa ilu, akpalaokwu di iche iche, ukabuilu, gwam gwam gwam na okwu amamihe di iche iche agwa ha okwu iji nyere ha aka n’iwete nka okwu di iche iche tinyere akonauche. Ha n-eweputakwa oge ha na umu ha anoria iji nyere ha aka imuta ihe n’aka ha, bie ndu di mma ma baara onwe ha, ndi muru ha na obodo ha uru.

Na nchikota, nwanchocha atulechaala oru di iche iche ndi odee na ndi okammuta ufodu dere gbasara isiokwu o na-eme nchocha na ya, ma o nwebeghi onye mere nchocha n’isiokwu a “Agumagu Onu Igbo Dika Uzo Ikunye Ezi Agwa na Izulite Umuaka n’Okpuru Ochichi Anaocha nke Steeti Anambra” kpomkwem. N’ihi ya, o na-ayozu ikike imere nchocha a gaa n’ihu.

Usoro Nchocha

Udidi Nchocha

Udi nchocha nwanchocha mere bu nke gbasoro usoro sovee. Nchocha sovee bu udi nchocha na-achikota data ma kowaa ya site n’aka ndi e jiri mee nchocha wee ziputa ihe nkwenye ha banyere isiokwu e lebara anya na ya.

Ebe Nchọcha

Ebe nchọcha a bụ n'okpuru ọchịchị Anaọcha, n'obodo iri ndị mejupụtara ya. Nke gunyere: Akwaeze, Obeledu, Neni, Aguluzigbo, Ichida, Adazị anị, Adazị enu, Adazị nnukwu, Agulụ na Agukwu nri.

Ndị Njirimee Nchọcha

Nwanchọcha ji ndị okenye niile nọ n'okpuru ọchịchị Anaọcha wee mee nchọcha. Ndị gunyere ụmụ nwoke na ụmụ nwaanyi ndị nọ n'agbata afọ iri isii na iri itoolu

Nsere na Usoro Nsere

Nwanchọcha setere ndị okenye ise ise site n'obodo iri mejupụtara Okpuru Ọchịchị Anaọcha nke pụtara maadụ iri ise.

Ngwaọrụ Nchọcha

Ngwaọrụ nwanchọcha jiri ruo ọrụ bụ ajuju ọnu ọ gbara ndị okenye iri ise nọ n'agbata afọ iri isii ruo afọ iri itoolu nakwa akarangwa foonu o jiri gekọta olu okwu ha tinyere mkpisi odee na akwukwo o jiri detuo ọfodu ihe.

Nziputa Nchọcha, Ntucha na Nkọwa ihe ndị A chọputara.

N'oge gboo n'ala Igbo ezinaulo mbisa na-arụ ọrụ dika ulo akwukwo ebe nnukwu nne na nna, nne na nna, ndi okenye na ndi niile mejuputara ezinaulo ahụ na-enye aka n'ikuzi nakwa ikwado umuaka maka ndu okenye ha site n'agumagu ọnu. Otu onye odee a ma ama "Schiller" dere, "Nghota di omimi juputara n'akuko ndi a koro m na nwata karja n'ezio kwu obula a na-akuzi na ndu".

Dika ndi a gbara ajuju ọnu siri kwuo, agumagu ọnu Igbo baara ndi Igbo mgbe gboo uru na-enweghi atụ n'ihina otutu ihe nkuzi na obi utọ juputara naha, karicha akukoifo, Ilu, na akuko dike. Nke a aputaghị na ndi ozọ abaghị uru kama ọ bụ ndi a kacha nwee ihe nrite

nye akparamagwa nwata. Dịka ha na-ege ntị, na-enwe ańurị n’akukọ ndị a, na-esonyekwa n’egwu dīcha na ha, ka ha na-enwetekwa ihe nkuzi digasi/juputara na ha gbasara ụdị akparamagwa a choro n’aka ha dika ezi nwafo Igbo.

Ha kwukwara na mma agumagu onu ndi a, ndanusoro ha, ụda tinyere mweli na mwedaolu di na ha na-enye aka eme ka o di okpu n’isi umuaka. Site n’ime nke a ka a na-ahanye ezi akparamagwa, ndu omenaala na odinaala n’aka ogbo na-eto eto site n’uzo egwuregwu juputara n’agumagu onu. Otu onye n’ime ndi a gbara ajuru onu kwukwara: “onyinye kacha onyinye, di ike nne na nna nwere ike inye umu ha bu ihafe asusu na omenaala ha n’aka ha Aga-eme nke a site n’ihoro akuko ndi ahụ ga-akunye mkpuru ndi a n’ime ha: Ihunanya, obi isike, nrube isi, obioma, ndidi, ikwu eziokwu, igba mbo, nnagide na mgbaghara”. Dika Okoye(2000) sikwara kwu, “ ebumnobi nkuzi di n’agumagu onu bu nke a ga-enwete site n’ikpachapu anya oge a na-ahoro isiokwu, iji gosiputa ntaramahuhu diiri ajo agwa na ugwo oru diiri ezi akparamagwa. Di ka a nutara n’onu ndi e jiri mee nchocha, ufo du agumagu onu maka ikunye ezi akparamagwa na ndu ndi na-eto eto. bu ndi a: IFO:isiokwu- Anu Turu Agwa ga-alu Onalu.

N’otu oge, e nwere otu ogaranya nwaanyi di ime. N’agbanyeghi nao nwere ego, sosos ihe na-amasi ya iri bu egu na-adakarisiite n’osisi kwu n’akuku ulo ya. Umu anumanu niile na-agbakokari ebe ahụ iji tuturu egu. N’ihi afo ime nwaanyi a, o nweghi ike izotanwu egu obula oge o dara. O rioro umu anu ndi a ka ha biko kwenu ka o tuturu egu, ha niile juruaju beluso anu a na-akpo Oginini bu onye meere ya ebere ma nye ya egu. Sitekwa n’ubochi ahụ kwe ya nkwa i na-ewetere ya egu ruo oge o muru nnwa ya.

Nwaanyi a nwere obi anuri site n’obioma Oginini gosiri ya. Nke a mere na oge o muru nnwa ya bu Onalu, o nyere ya Oginini ka o buru

nwunye ya karia anu ndi ozo juru inyere ya aka oge o no na mkpa.
Abu a bu nke e ji mee ka ndi na-ege nti na-esonye nke oma
Anu mbu bu uzo kuo aka n'onu uzo nwaanyi a maka ilu Onalu bu
ewu.

Kpam! Kpam! Kpam! - kparanuma
Olee anu na - aku n'uzo? - kparanuma (Ugboro abuo)
O bu ewu na-aku n'uzo - kparanuma
Wuwuru gi chighaa azu - kparanuma
I nyere m egu ona? - kparanuma
Oge m di ime Onalu - kparanuma
Onalu aku ego ee - kparanuma
Anu turu agwa ga-alu Onalu - kparanuma
Anu ndi ozo, agu, enwe, mbe, ele na ndi ozobjakwara ilu Onalu
mana nwaanyi a juru ha n'otu n'otu. Oge o ruuru Ogini iku aka
n'uzo, egwu gbanwere:
Kpam! Kpam! Kpam! - kparanuma
Olee anu na - aku n'uzo? - kparanuma (Ugboro abuo)
O bu Ogini na-aku n'uzo - kparanuma
Gigiri gi batawa oo - kparanuma
I nyere m egu ona oo - kparanuma
Oge m di ime Onalu oo - kparanuma
Onalu aku nnwa - kparanuma
O bu gi ga-alu Onalu- kparanuma
Ha abuo biri n'udo

Ihe Mmuta sitere n'akuko

Inwe obioma na inyere onye no na mkpa aka Umuka ga-amuta site
n'akukoifo a ma tinye kwa n'akparamagwa ha mmuo inyere nne na
nna ha, umunne ha, ndi okenye nakwa onye obula no na gburugburu
ha aka. O di mma ime ihe oma.

Akụkọifo ndị ọzọ gunyere :

2. Omaraugo: isiokwu – Nganga buru ọzọ, ọdịda esowe ya.

Ihe mmuta - Akụkọifo a kuziri Umeala, nrubeisi, isopuru ndi okenye, idi uchu n'oru tinyere ntaramahuhu maka agwa ojuu obula mmadu kpara.

3. Nwa Enwe Nne na Ukwu Udara:- Isiokwu- Nnagide na irusi oru ike bu ezigbo onyinye.

Ihe mmuta:- Akụkọifo a kuziri na oke oru anaghi egbu mmadu kama na e nwere ihe nrite maka oke oru. O katokwara mmegbu, ajo obi, ikpe mkpegbu/mkpegide na ida ngana .

ILU

Ilu na-arụ nnukwu oruna mgbazi akpara magwa Oge obula ndi okenye na-ewebata ilu n'okwu ha na- agwa umuaka, o na -enye aka ime ka uche ha di na udi akparamagwa ha na- akpa. Ufodu Ilu bu ndi a:

1. Nwata bulie nna ya elu, ngwongwo na ngwongwo ayojuo ya anya.
2. Nkwa:- Nwata a turu udi Ilu a ga-echela echiche azu ma mara na nna ya no onodu ka Chukwu na ndu ya, wee mara na o kwesighi iji nna ya gwu egwu. O buru na o mee nke a, o nwee nsogbu na ndu.
3. Ire oma ka ejula ji aga n'ogwu:- Nke a putara na onye obula chorọ inwete ihe n'aka mmadu ga-enwe olu di mma. O buru na nwata amata nke a site na nwata ya, O ga-enyere ya aka na ndu okenye ya imata na otu mmadu si ekwu okwu di mkpa na ndu maka mmepe uzọ na udo.
4. Nwa ewu gbuo ikpere abuo n'ala, o nuta nne ya ara. Ilu a di mkpa iji kuziere umuaka mkpa umeala na nrubeisi bara.Nwata obula na-erubeisi, weturu onwe ya ala, na-

enweta iru ọma n'ebe okenye nọ. Okenye na-agoro ya ofo ọma, Ihe na-agakwara ya nke ọma.

5. Aka aja aja na-ebute ọnu mmanụ mmanụ:- Nke a bukwa ilu ọzọ ndị Igbo ji akunye ezi agwa n'ime ndị na-eto eto. Makana nwata ọbula bidorona nwata mara n'aka aja aja na-ebute ọnu mmanụ mmanụ agaghị adị ngana; Ilu a ga-etinye mmuo igba mbọ n'ime ya n'ihina o matara na O bu naanị oge o ru ru ọru ka o ga-eri ihe.
6. Ihe okenye nọ ala huta, nwata kwuru oto, o gaghị ahụ ya: Nke a bukwa ilu ọzọ e ji eme ka umuaka nwe nrubeisi na mweda onwe ala nye okenye. Mee ka ha mata na o bu onye bu mmadu uzọ siwe ite, na-aka ya enwe mkpo mkpo ite na eku; onye bu mmadu uzọ mewe njem na-aka ya ama uzọ. Otu a okenye bu umuaka uzọ puta uwa, ha ga-aka ha enwe amamihe. O bu okenye ga-agbaziri nwata iji nyere ya aka zeere otutu nsogbu nwere ike idakwasa ya na ndu.

Agumagu ndi ọzọ dika akuko mmuo, akuko ihe emeghi eme, akuko okike, akuko nkomiiko, akuko dike, akukoala, ukabuilu, gwam gwam gwam na okwu ntabire sonyekwara n'agumaguonu di iche iche e ji akunye ezi agwa na ndu umuaka. Iji maatu; Akuko niile ndi a bu iji mee ka nwata mara ihe ndi megasiri oge o putabeghi uwa, o ga-esi n'akuko ndi a nwee amamihe n'ihe ufodu gbasara obodo ya, ufodu ihe a turuanya n'aka ya dika ezigbo nwafu obodo ahụ. Dika akuko dike ga-enyere ha aka imata na e nweela ndi biri ndu kpara ike n'obodo ma ruoro obodo ha ogo ma obu kpa otutu ike iji zoputa obodo ha. N'uzo di otu a, umuaka ahụ ga-echewe echiche ibu mmadu na-abughi ofeke.

Atutu maka akparamagwa nke John B. Watson (1878-1958) dabara adaba na nchocha a n'ihina otutu n'ime ndi a gbara ajuju onu nakwa otutu ndi e nyochara agumagu ha kwadoro na agumagu onu nwere nnukwu ihe ntunye na ndu na kwa akparamagwa nwata.

N'otu aka ahukwa ndu ndi na-akuziri nwata/umuka ihe site n'agumagu onu ga-abu otu n'ihe ha na-akuzi n'hina mmadu enweghike inye ihe o nweghi. John B. Watson mere ka anyi mata na nwata bu akparamagwa na nkuzi o huru na gburugburu ya ka o na-ejidesi aka ike were eto, ka anyi gbakwaa mbu n'oge nke anyi a werekwa agumagu onu kporo ihe n'ozuzu umu anyi ma n'uloakwukwo ma n'ulo anyi di iche iche, o ga-abara anyi uru dika o di n'oge gboo.

Nchikota

Na nchocha a, nwanchocha a gbaala obara ka ike ya ha iji gosi mkpa odi bu iji agumagu onu azulite umuka n'ala Igbo karicha n'okpuru ochichi Anaocha, n'ihini nnukwu ihe nkuzi juputara na ha bu nke ga-enye aka kunye mkpuru na akparamagwa di mma n'ime ha. Sikwazie n'uzo di otu a mee ka ha mata otutu omenaala na odinaala obodo.

A ga-enwe ike ime nke a oge nne na nna tinyere ndi okenye n'ezinaulo kporo agumagu onu mkpa site n'iwebata ha na ndu umuka na-ebi site n'ubochi ruo n'ubochi nakwa n'uloakwukwo. Ozozo ndi okenye ga-amata na mmadu enwghi ike inye ihe o nweghi dika ha na-ewebata agumagu onu na nkuzi, ha ga-agbakwa mbu nwe ezi akparamagwa n'onwe ha.

Aro Nwanchocha

Site n'ihe ndi a choputara, nwanchocha na-atunye aro ndi a:

1. Ndi nne na nna ga-agba mbu na-ekpughere umu ha ihe di n'agumagu onu nke obodo ha oge ha ka pere mpe iji mee ka ha were ya towe.
2. Ndi na-azulite ndi nkuzi ga-agbakwa mbu tinye n'ozuzu a na-enye ndi nkuzi mkpa agumagu onu bara n'izulite umuka

nakwa usoro ha ga-esi webata agumagu ọnu na nkuzi ha ka ọ ruo ọru a choro.

3. Ndi nne na nna tinyere ndi nkuzi kwesiri ka ha guzogide ọru a turu anya n'aka ha n'iji agumagu ọnuazulite umuaka iji nye aka belata ajo agwa juputara n'obodo taa.
4. N'ikpeazu, ndi Igbo n'onwe ha karicha ndi okpuru ochichi Anocha ga-akwusiriri agwa ejighi agumagu ọnu anyi kporo ihe maobu ihuta ya dika ihe ndi mgbe gboo, kama ka ha huta mkpa na uru o bara n'izulite umuaka bu a kwaa a kwuru n'inwe ezigbo akparamagwa.

Edemsibja

- Chukwukere, M.O. (1986), *Uzo Mgbapu Nye Agumagu Ndi Igbo*. Owerri: Jewels Publishers
- Fafunwa, A.B. (1991). *History of Education in Nigeria*. Onitsha: nps educational publishers' ltd
- Fiakpa, S. (2004). School Discipline and Value Reorientation. *Journal of Society for Educational Psychologists vol 5 (1)*
- Hornby, A.S. (2005). *Oxford Advanced Learning University Press: Dictionary of Current English Oxford: University press.*
- Ibli, E.U. (2000). Literature and National Development: in Bisong J.O (Ed) *Obudu Journal of languages. Vol 2 (1)*
- Ikwubuzo, I. (1993). "Towards a Classification of Igbo Riddle". In *Ihafa Journal of Afican Studies Department of African Language and Literature*, University of Iagos.
- Nwaozuzu, G.I. (1985). *Child Image in Igbo Folktales*. Unpublished M.A. Research Work. UNN
- Nwoga, S.O. (2003). *Parental Acceptance/Rejectionas Correlates of Creativity among primary school pupils*. An unpublished ph.d thesis. Univeristy as Nigeria, Nsukka.
- Obichina, E.N. (1969). *Literature our life*. Ibadan: Babalola press

- Ogbalu, U.J. (2009) *Realism in Fiction: Realization of Fictional Truths in Igbo folktales and songs unpublished Ph.D Research work.* Unizik
- Ogunbameru, K.A. And Rotimi, W.R. (2006) *Man and His Social Environment: a Text of Sociology.* Ibadan: Spectrum books ltd.
- Okoye, H.C. (2000) “Aspect of Igbo Culture and National Development”. In Bisong J.O. (Edt.) *Obudu Journal of Languages* vol 2 (1)
- Oladele, J. O. (1991). *Fundamental of Psychological Foundation of Education.* Lagos: john’s lad publisher’s ltd.
- Onwuka, U. (1991). *Curriculum Development for Africa.* Onitsha: africana publisher’s ltd.